

מתי מדבר

בַּמִּדְבָּר הִזָּה יִפְלוּ פְגָרֵיכֶם וְכָל פְּקַדֵיכֶם לְכָל מִסְפָּרְכֶם ... אֲשֶׁר הִלִּינְתֶם עָלַי: (במדבר יד כט).¹

גמרא תענית דף ל ע"ב – כלו מתי מדבר

רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים ... חמשה עשר באב מאי היא? ... אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מִתִּי² מדבר.³ דאמר מר: עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה, שנאמר: "ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי" (דברים ב טו-יז) - אלי היה הדבור.⁴

בבא בתרא עג ע"ב – מתי מדבר ומצוות ציצית

ואמר רבה בר בר חנה: זימנא חדא הוה קא אזלינן במדברא, ואיתלוי בהדן ההוא טייעא ...⁵ אמר לי: בוא אראה לך את מתי מדבר. הלכתי, ראיתי אותם ונראים היו כמו שמשכתרים⁶ ושוכבים פרקדן על גבם. והייתה זקופה ברכו של אחד מהם ונכנס ערבי תחת ברכו כאשר הוא רכוב על גמלו ורומחו זקוף בידו ולא נגע בו.⁷ תחתי קרן אחת של תכלת (ציצית) של אחד מהם ולא היינו יכולים ללכת. אמר לי (הערבי): שמא לקחת דבר מהם? החזר אותו ... הלכתי והחזרתי אותו ואחר כך היינו יכולים ללכת.⁸

¹ ובהמשך שם פסוקים קשים ביותר: "אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה ... ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה ... במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה תשא את עונתיכם ... אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו". פסוקים קשים אלה נאמרים לא בכעס הראשון מיד לאחר חטא המרגלים, אלא אחרי שלכאורה העניין קצת נרגע, אחרי ההבטחה "סלחתי כדברך" שאנו מרבים לומר במחזור סליחותינו – סלחתי שנצמד לו "ואולם". ראו פרק יד מפסוק כ עד סוף הפרק. ראו גם המדרשים על "נשבעתי באפי". אכן, כעס גדול.

² מתיים – אנשים שאינם עוד חיים, מתיים – אנשים חיים (דברים כו ה): "ויגר שם במתי מעט", תהלים קה יב: "בהיותם מתי מספר", איוב יט יט: "תעבונני כל מתי סוד" (ועוד). וסימנך: נצבים – חיים, שוכבים – מתיים. כאשר שתי הנקודות עומדות אחת מתחת השנייה (ש"א תחת המ"ם) – אנשים חיים. כאשר שתי הנקודות שוכבות (המ"ם בציר"ה) – אינם עוד חיים.

³ ראו התיאור המצמרר (בפרט בדורות שלאחר השואה) של מותם של מתי המדבר כל שנה בתשעה באב באיכה רבה פתיחותות ל: "אמר ר' לוי: כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפור. והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן. לשחרית היה מוציא כרוז ואומר: קומו והפרישו המתים מן החיים. והיו עומדים ומוצאין עצמן חמשה עשר אלף בפרוטרוט חסרו שש מאות אלף. ובשנת הארבעים האחרון עשו כן ומוצאו עצמן שלמים. אמרו: דומה שטעינו בחשבון. וכן בעשור ובאחד עשר ובשנים עשר ושלשה עשר וארבע עשר. כיון דאיתמלא סיהרא (התמלא הירח) אמרו: דומה שהקב"ה ביטל אותה זיגרה מעלינו וחזרו ועשאוהו יום טוב. וגרמו עונותיהם ונעשה אבל בעולם הזה בחורבן הבית פעמים". וכבר הארכנו בנושא זה בדברינו [יום שהותרו שבטים לבא זה בזה](#) בט"ו באב.

⁴ וכן הוא בגמרא בבא בתרא קכא ע"ב. הרי לנו שגם משה בכלל העונש, לא רק בכך שלא נכנס לארץ, כמותם, אלא שלא דיברה עמו השכינה כל אותם ארבעים (שלושים ושמונה) שנה. נראה שדברים אלה מבוססים לא רק על הפסוק הנ"ל בספר דברים, אלא על ספר במדבר עצמו, על מה שלא מסופר בו. כל שלושים ושמונה השנים בין חטא המרגלים ל"תום אנשי המלחמה למות" מקופלים בין פרק טו ופרק כ (ראו רש"י על הפסוק הראשון בפרק כ). חמישה פרקים לשלושים ושמונה שנים! יש אמנם מי שמנסים לרכך נתק זה של משה עם השכינה, ראו רשב"ם בגמרא בבא בתרא שם: "אבל אם הוצרכו לדיבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלים, היה מדבר על ידי מלאך או באורים ותומים". וכן פירוש ריטב"א שם: "אין לומר שלא היה עמו דבור כלל, אלא שלא דיבר עמו דרך חיבה כבראשונה. אי נמי, שלא היה מדבר עמו אלא לצורך השעה ... אבל לא בכל שעה שהיה רוצה, והיינו מפני שהיו ישראל נזופין, ולהודיע כי חיבת הקב"ה עם משה משום חיבתן של ישראל". כך או כך, משה בכלל העונש וההזדהות שלו עם דור המדבר שהפך למתי מדבר היא גמורה ומוחלטת. ראו סוטה יד ע"א: "ואת פושעים נמנה - שנמנה עם מתי מדבר". וכבר הארכנו בנושא זה בדברינו [כי לא תעבור את הירדן הזה](#) בפרשת ואתחנן.

⁵ תרגום: "פעם אחת היינו הולכים במדבר ונתלווה עמנו ערבי אחד ...". מכאן ואילך נביא את הגמרא בתרגום אבן ישראל (שטיינזלץ).

⁶ שתויים, שיכורים שנרדמו. ריטב"א רואה בכך סימן שהם שומרים על חיוניותם: "בא לומר כי לא כהתה עינם והיו דומים כאדום מייך". פירוש תוספות רואה בחיוניות זו סימן שיש להם חלק לעולם הבא. וכבר זכינו להשלים הדף על [דור המדבר וחלקו לעולם הבא](#) בפרשה זו.

⁷ בהשראת גמרא זו כתב חיים נחמן ביאליק, מחבר ספר האגדה (תלמיד ישיבת וולוז'ין), את הפואמה מתי מדבר, ראו להלן.

⁸ ראו שם גוזמאות רבות של רבה בר בר חנה שחלקן ראה בעצמו ("לידי חזי ליי") וחלקן שמע מהולכי מדברות ויורדי הים ("אשתעו לי נחותי ימא"). וכבר נדרשו הפרשנים לסיפור גוזמאות אלה, ראו רשב"ם בגמרא שם שמסביר: "כל הני עובדי דקא חשיב, משום מה רבו מעשיך ה', ומהו להודיע מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא". ראו גם פירוש מהרש"א שם שמבאר את כל הגוזמאות האלה באופן אלגורי ורוחני. אבל לסיפור על מתי מדבר, יש נופך מיוחד. ראו המשכו שם שמתקשר להלכות ציצית. כאשר בא רבה בר בר חנה לפני החכמים בבית המדרש וסיפר להם את סיפורו של מתי מדבר, הם נזפו בו ואמרו לו: לאיזה צורך עשית זאת (שחתת את הציצית מכנף בגדו של המת) – האם על מנת להכריע אם ההלכה כבית שמאי או כבית הלל בנוגע למספר החוטמים שבכל כריכה (חוליה) בציצית (ראו מנחות מא ע"ב)? – מספיק אם היית מונה אותם ובה ומעיד לפנינו. קטע אחרון זה נראה כ"דעת יחיד" בכל מה שקשור לאופן השתלשלות ההלכה, מסירתה ופלפולה בבית המדרש, שכלל איננו נסמך על "ממצאים" ועדויות עובדתיות מתקופות קדומות. סיפור זה עומד בניגוד גמור לסיפור הידוע במנחות כט ע"ב על משה שנכנס לבית המדרש "ולא היה יודע מה הם אומרים". ואיזה הלכה מנסה רבה בר בר חנה להכריע דרך "ממצאים ארכיאולוגיים" מתקופת משה, מדור המדבר? הלכה בציצית! המצווה החותמת את פרשתנו והיא מן המצוות המועטות שנזכרות באותם חמישה פרקים שבספר במדבר המכסים את תוספת

ח.נ. ביאליק / מתי מדבר

לא עֲדַת כְּפִירִים וּלְבָאִים יִכְסוּ שָׁם עַיִן הָעֲרֶבֶה,
לא כְּבוֹד הַבָּשָׁן וּמִבְּחַר אֱלוֹנָיו שָׁם נִפְלוּ בְּאֵדִיר –
עַל יַד-אֶהְלִיָּהֶם הַקְּדָרִים מוֹטְלִים בְּחִמָּה עֲנָקִים,
בֵּין חוֹלוֹת הַמִּדְבָּר הַצְּהָרִים כְּאֲרִיּוֹת לְבֹטַח יִרְבְּצוּ.

...

חֲרָבוֹת הַצּוֹר מְרֵאשׁוֹתֶם, בֵּין רֹחַב כְּתַפְיָהֶם כִּידוֹנָם,
אֲשֶׁפָּה וּתְלִי בְּחֶגְרֶתְם וַיְנַעֲצוּת בְּחוֹל חֲנִיתוֹתֶם.

...

עֲזִים פְּנִימוֹ וּשְׂזוּפִים, וְעִינֵם כְּנֹחֲשׁוֹת מוֹעֵמָה,
מִשְׁחָק לְבָרֵק חֲצִי שְׂמֵשׁ וּמִפְּגַע לְרוּחַ זֹלְעָפוֹת;
קִשִּׁים מִצְּחוֹתֶם וַחֲזָקִים וּלְעֵמַת שְׂמִים כּוֹנְנוּ,

...

מוֹצָקִים כְּחֻצֵי חֲלָמִישׁ יְרוּמוּ בְּעֵדן חֲזוֹתֶם,
בְּלִטִּים כְּסִדְנֵי הַבְּרָזָל, לְחֶלְמוֹת פְּטִישִׁים נְכוֹנוּ,
וּכְאֵלוּ בָּם נִקְשׁוּ מַעוֹלָם בְּקֶרְנֵס הַזָּמֶן וּבְפִטְיִשׁוֹ
כַּחוֹת כְּפִירִים לֹא-חֶקֶר וַיִּקְשׁוּ וַיִּדְמוּ לְנֶצַח;

...

כְּמָה רְמָחִים נִשְׁבְּרוּ וּמִסְפָּר בְּנֵי-קִשָּׁת נִפְצוּ
אֶל-צוּרֵי הַלְּבָבוֹת הָאֵלֶּה, אֶל-גְּבֵי אֵל לוחות השמיר.

וַיִּזְרְחָה וּבָאָה הַשְּׂמֵשׁ, וַיִּזְבְּלוֹת עַל-יוֹבְלוֹת יִנְקָפוּ,
וַשְׁקֹט הַמִּדְבָּר וְסָעַר, וַשִּׁבָּה הַדְּמָמָה כְּשֶׁהִיָּתָה;
כְּתוֹהִים עָלֶי הָרֵאשׁוֹנוֹת וַתִּנְשָׂאוּ בְּמֶרְחָק הַכְּפִים,
גֵּאִים בְּהַדְרַת דְּמָמָתָם וַיהִירִים בְּבִידוֹת עוֹלָמִים.

...

בְּלַע הַיְשִׁימוֹן לְנֶצַח אֶת-הַד תְּרוּעַת דוֹר הַמְּעֻזִּים,
מְחֻקוֹ הַסּוּפוֹת אֶת-עֵקְבוֹת שְׁעָלֵיהֶם מִחֲרִידֵי הַצִּיָּה,
נִתְלָלוּ הָרֵי חוֹל תַּחֲתֵם וְסָלְעִים בְּמִקוֹמָם צְמָחוּ,
וַיַּעֲצַר הַמִּדְבָּר נִשְׁמָתוֹ וַיִּנְשָׁן מִעֲזָנָיו לְנֶצַח;⁹

שבת שלום

מחלקי המים

שלושים ושמונה שנות הנדודים שנגזרו על אבותינו בגין חטא המרגלים. ראו הערה 4 לעיל וכן דברינו [החצי השני של הפרשה](#) בפרשה זו. והראשונים האריכו לזון בעקבות גמרא זו אם מותר או אפילו מצווה לקבור את המת עם טלית וציצית. ראו תוספות נדה סא ע"ב, ספר העיטור הלכות ציצית עג ע"א, אור זרוע הלכות אבילות סימן תכא, כפתור ופרח פרק נט ועוד.

⁹ ביאליק לא כתב פואמה זו סתם כמשורר, אלא בהקשר ברור למפעל הציוני. כפי שהוא כותב שם (בקטע שלא הבאנו): "אֲנַחְנוּ גְבוּרִים! דוֹר אַחֲרוֹן לְשַׁעֲבֹד וְרֵאשׁוֹן לְגֵאֵלָה אֲנַחְנוּ!". לפואמה זו קדם השיר [מתי מדבר האחרונים](#) אשר נכתב מיד לאחר צאת הספר "מדינת היהודים" של הרצל בספטמבר 1896, כשנה לפני הקונגרס הציוני הראשון בבאזל, היינו בהקשר פוליטי ואידיאולוגי ברור. הפואמה הגדולה מתי מדבר שחלקים ממנה הבאנו, נכתבה כשש שנים מאוחר יותר באודסה בשנת 1902. ותודה לרמי פינצ'ובר על מידע זה.